



کار بست نقد بیرونی متن در حدیث شناسی

بر پایه آثار علامه شوشتری

دکتر احمد زارع زردینی
عضو هیئت علمی دانشگاه میبد

سرشناسه:	زارع زردینی، احمد، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور:	کاربست نقد بیرونی متن در حدیث‌شناسی (بر پایه آثار علامه شوشتری) احمد زارع زردینی.
مشخصات نشر:	مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، انتشارات ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری:	۲۲۴ ص: مصور، جدول، نمودار.
فروست:	انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد؛ ۷۱۴.
شابک:	ISBN: 978-964-386-389-0
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا.
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۲۱۶. نمایه.
موضوع:	شوشتری، محمدتقی، ۱۲۸۱ - ۱۳۷۴ -- نقد و تفسیر
موضوع:	علل‌الحدیث
موضوع:	احادیث صحیح
موضوع:	احادیث مجعول
موضوع:	حدیث -- نقد و تفسیر
شناسه افزوده:	دانشگاه فردوسی مشهد. انتشارات
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۸ ۲۰۳/۳: BP۱۱۰
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۲۶
شماره کتابشناسی ملی:	۵۶۲۳۶۷۲

*Elal al-hadith
 *Hadiths, Authentic
 *Hadiths (Apocryphal)
 Hadith -- Criticism, interpretation, etc

کاربست نقد بیرونی متن در حدیث‌شناسی (بر پایه آثار علامه شوشتری)



انتشارات
۷۱۴

پدیدآورنده: دکتر احمد زارع زردینی
 ویراستار علمی: دکتر اندیشه قدیریان
 مشخصات: وزیری، ۲۵۰ نسخه، چاپ اول، بهار ۱۳۹۸
 چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه فردوسی مشهد
 بها: ۲۱۰/۰۰۰ ریال
 حق چاپ برای انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد محفوظ است.

مراکز پخش:

فروشگاه و نمایشگاه کتاب پردیس: مشهد، میدان آزادی، دانشگاه فردوسی مشهد، سازمان مرکزی، جنب سلف یاس تلفن: ۳۸۸۳۳۷۲۷ (۰۵۱)
مؤسسه کتابیران: تهران، خیابان کارگر جنوبی، خیابان لبافی‌نژاد، بین خیابان فروردین و اردیبهشت، شماره ۲۳۸ تلفن: ۶۶۴۹۴۴۰۹-۶۶۴۸۴۷۱۵ (۰۲۱)
مؤسسه دانشیران: تهران، خیابان انقلاب، خیابان منیری جاوید (اردیبهشت) نیش خیابان نظری، شماره ۱۴۲ تلفکس: ۶۶۴۰۰۲۲۰-۶۶۴۰۰۱۴۴ (۰۲۱)

<http://press.um.ac.ir>

Email: press@um.ac.ir

فهرست

پیشگفتار.....	۸
مقدمه: در آمدی بر نقد بیرونی متن.....	۱۱
فصل ۱. گونه‌شناسی آسیب‌دیدگی حدیث	۱۹
۱-۱ گونه‌های آسیب‌دیدگی حدیث از جهت نوع آسیب.....	۲۱
۱-۱-۱ افزایش در حدیث.....	۲۱
۲-۱-۱ افتادگی از حدیث.....	۲۲
۳-۱-۱ جابه‌جایی در حدیث.....	۲۳
۴-۱-۱ دگرگونی در حدیث.....	۲۵
۲-۱ گونه‌های آسیب‌دیدگی حدیث از جهت سطح آسیب.....	۳۳
۱-۲-۱ آسیب‌دیدگی در سطح حروف.....	۳۴
۲-۲-۱ آسیب‌دیدگی در سطح واژگان.....	۳۵
۳-۲-۱ آسیب‌دیدگی در سطح جمله‌ها و عبارت‌ها.....	۳۶
۴-۲-۱ آسیب‌دیدگی در سطح کل یک حدیث.....	۳۸
۵-۲-۱ آسیب‌دیدگی در سطح بخشی از کتاب.....	۳۹
خاتمه.....	۴۰
فصل ۲. زمینه‌ها و علل آسیب‌دیدگی حدیث	۴۱
۱-۲ زمینه‌ها و علل غیر عمدی آسیب‌دیدگی حدیث.....	۴۱
۱-۱-۲ زمینه‌های آسیب‌دیدگی حدیث در نقل شفاهی.....	۴۱
۲-۱-۲ زمینه‌های آسیب‌دیدگی حدیث در نقل کتبی.....	۵۱
۳-۱-۲ زمینه‌های مشترک آسیب‌دیدگی حدیث در نقل شفاهی و کتبی.....	۷۳
۴-۱-۲ روش تشخیص عامل آسیب‌دیدگی حدیث.....	۸۲
۲-۲ زمینه‌ها و علل عمدی آسیب‌دیدگی حدیث.....	۸۵
۱-۲-۲ آسیب‌دیدگی حدیث با حسن نیت.....	۸۵

۱۰۲..... ۲-۲-۲ آسیب‌دیدگی حدیث با سوءنیت.....
 ۱۰۹..... خاتمه.....

فصل ۳. روش‌های بررسی و تصحیح آسیب‌دیدگی حدیث

۱۱۰.....
 ۱-۳ بررسی حدیث از جهت سازگاری با قواعد زبانی و ادبی..... ۱۱۲
 ۱-۱-۳ بررسی سازگاری حدیث با قواعد صرفی..... ۱۱۲
 ۲-۱-۳ بررسی سازگاری حدیث با قواعد نحوی..... ۱۱۷
 ۳-۱-۳ بررسی سازگاری حدیث با قواعد لغوی..... ۱۲۰
 ۴-۱-۳ بررسی سازگاری حدیث با قواعد بلاغی..... ۱۲۶
 ۲-۳ بررسی سازگاری محتوایی حدیث..... ۱۲۹
 ۱-۲-۳ بررسی سازگاری درونی حدیث..... ۱۲۹
 ۲-۲-۳ بررسی سازگاری بیرونی حدیث..... ۱۳۷
 ۳-۳ بررسی حدیث با مقابله آن با نقل دیگر..... ۱۴۶
 ۱-۳-۳ منابع و کاربردهای روش مقابله حدیث..... ۱۴۸
 ۲-۳-۳ داوری در نقل‌های مختلف یک حدیث..... ۱۵۴
 ۳-۳-۳ بررسی حدیث با روش اعتبار..... ۱۶۹
 ۴-۳ بررسی پیوستگی اجزای حدیث..... ۱۷۱
 ۵-۳ بررسی ابهام معنایی در حدیث..... ۱۷۳
 ۶-۳ بررسی تکرار لفظی و معنایی در حدیث..... ۱۷۴
 ۷-۳ نقد و بررسی روش‌های شوشتری در بررسی و تصحیح حدیث..... ۱۷۵
 ۱-۷-۳ بازنویسی حدیث به جای بررسی و تصحیح آن..... ۱۷۶
 ۲-۷-۳ تأویل نکردن حدیث پیش از تصحیح آن..... ۱۷۷
 ۳-۷-۳ بی‌توجهی به ماهیت شفاهی حدیث..... ۱۷۸
 ۴-۷-۳ بی‌توجهی به فرهنگ قرآنی حاکم بر احادیث..... ۱۷۹
 ۱۸۰..... خاتمه.....

فصل ۴. تعیین صدور و فضای صدور حدیث از معصومین [^]

۱-۴ تعیین صدور حدیث از معصومین [^]..... ۱۸۱
 ۱-۱-۴ صدور قطعی یک حدیث از معصوم ×..... ۱۸۲
 ۲-۱-۴ اشتباه در انتساب یک حدیث به معصوم [^]..... ۱۸۲
 ۳-۱-۴ انتساب حدیث ساختگی به امام معصوم ×..... ۱۸۵
 ۲-۴ تعیین فضای صدور حدیث..... ۲۰۱

پیشگفتار ۷

۲۰۱ عناصر تشکیل دهنده فضای صدور حدیث ۱-۲-۴
۲۰۵ روش تعیین فضای صدور حدیث ۲-۲-۴
۲۰۹ خاتمه
۲۱۰ نتیجه گیری
۲۱۶ کتابنامه
۲۲۴ نمایه

Press.um.ac.ir

پیشگفتار

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ. شَجَرَةَ النَّبُوَّةِ، وَمَوْضِعِ الرِّسَالَةِ وَ مُخْتَلَفِ الْمَلَائِكَةِ وَ مَعْدِنِ الْعِلْمِ وَ
اهل بیت الوحي اللّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ (فرازی از صلوات شعبانیه)

تلاش برای شناخت معصومین [^] در پرتو گفتار، روش و منش ایشان که قرآن مجسم و پرورش یافتگان حقیقی مکتب پیامبر اکرم | هستند، بس زیبا و دل‌نشین است. هم‌نشینی، هم‌سخنی و همراهی با ایشان در پرتو مطالعه، تأمل و تدبیر در احادیث ایشان، زیستن در فضایی سرشار از عطر حضور و انس با ایشان، افتخاری بس ارزشمند است.

این مکتب نورانی در طول صدها سال از عمر با برکت خویش چه انسان‌هایی را که هریک مصداق جهانی است بنشسته در گوشه‌ای، در دامن خویش پرورش داده است؛ چه عالمانی پارسا که هریک به‌سان ستارگانی، هدایتگر بشریت به شریعت الهی، معنویت و اخلاق بوده‌اند که در این مکتب زیسته و بالیده‌اند و هریک شجره‌ای تنومند در فکر، عمل، اخلاق و معنویت گشته‌اند.

در این میان، بزرگانی توفیق هم‌صحبتی، مجالست و شاگردی مستقیم آن بزرگواران و سروران را داشته‌اند و هریک منشأ و عامل ثبت و ضبط، حفظ و انتقال آن میراثی گران‌بها از عصر ایشان بوده‌اند. کسانی که چنین نه‌ری کوثرگون (روایات اهل‌بیت) به دست ایشان جاری گردید. آنان که با درک صحیح از زمانه و پیش‌بینی اعجاز‌آمیز از آینده، به ثبت آثار اهل‌بیت نبوت همت گماشتند و سفره‌ای بس ارزشمند از سنت و سیره اهل‌بیت برای بشریت گسترده‌اند تا این نهر جاری و این سفره الهی تا قیامت سیراب‌کننده تشنگان معارف الهی باشد.

پس از پایان دوران حضور و آغاز عصر غیبت حضرت مهدی #، عالمان و مجاهدانی بس رفیع و بلندمرتبه و جلیل‌القدر پاسبانان این شمع محفل و پاسداران این سراج منیر بودند؛ عالمانی پارسا که متصف به صفات حمیده‌ای، همچون «صائناً لنفسه»، «حافظاً لدينه»، «مخالفاً علی هوا» و «مطیعاً لامر مولاه» هستند و وظیفه حراست، حفاظت و رساندن آن پیام را تا انتهای تاریخ به دوش می‌کشند تا این آب زلال به دست تشنگان معرفت برسد. مکتبی که خود حاملان سنت خویش را پرورش می‌دهد. همه این کوشش‌ها در ثبت و ضبط و پالایش میراث فرهنگی ائمه هدی برای ایمن‌سازی این میراث ارزشمند از تمام آسیب‌ها و گزندهایی است که می‌تواند آن را تهدید نماید.

با وجود همه این کوشش‌ها و زحمت‌ها، متون روایی حامل سنت و سیره معصومان مصون از آسیب‌هایی که گاه معاندان ایشان جعل کرده‌اند و گاه خطاهایی در نقل و آسیب‌های نسخه‌های خطی و غیره نبوده است؛ به گونه‌ای که یکی از دغدغه‌ها و مسائل عالمان مکتب اهل‌بیت، چگونگی پیشگیری از این آسیب‌ها و در گام بعد، اندیشیدن درباره رفع آن‌ها بوده است و در جهت «احیای امر اهل‌بیت» با این نگاه قدم برداشته‌اند. یکی از این بزرگان و شاید از سرآمدان این حرکت، شیخ محمدتقی شوشتری^۱ است که به حق عمری برای خدمت به این میراث گران‌بها کمر بسته بود. نگارش انبوهی از کتاب‌ها و رساله‌ها با موضوع سنت و سیره اهل‌بیت^۲ توسط ایشان، گویای این حقیقت است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌هایی که در میان تمام ابعاد علمی در آثار گران‌قدر این محقق بسیار چشمگیر است، کوشش برای نقد و تصحیح متون حدیثی اهل‌بیت است.

کتاب حاضر در پی آن است تا به پاس قدردانی از چند دهه کوشش خستگی‌ناپذیر این محقق بزرگ، به صورت‌بندی و ارائه بخشی از روش ایشان در حدیث‌شناسی پردازد تا راهی که ایشان در بررسی حدیث بنیان نهاده است، بیشتر و بهتر شناخته و شناسانده شود و قابلیت آموزش، ترویج و تکثیر یابد و سایر پژوهشگران و علاقه‌مندان بتوانند با طی طریق در راهی که این محقق پیموده است، ادامه‌دهنده، تصحیح و تکمیل‌کننده مسیر ایشان باشند. برای این منظور، پس از شناسایی روش نقد و تصحیح حدیث از منظر ایشان، برای ارائه روشمند این آثار به مطالعه تقریباً گسترده در دانش «نقد متون» پرداخته شد و بیشتر مدل‌ها و الگوهایی که در کتب موردنظر ارائه شده بود، ملاحظه و بررسی گردید. در پایان، با تلفیق نقاط مثبت این کتب و کنار نهادن و حذف نقاط منفی این آثار، الگوی کتاب حاضر برای تدوین مشخص شد.

پیش از خواندن کتاب، نظر خواننده محترم را به نکاتی جلب می‌کنم:

۱- شاید بعضی از نمونه‌هایی که در این کتاب به نقل از کتب حدیثی آمده است، در برخی از چاپ‌ها اصلاح شده و یا در برخی از نسخه‌ها به گونه‌ای دیگر باشد که امری کاملاً طبیعی است و وجود یک روایت در یک نقل یا یک نسخه و یا یک چاپ دلیلی بر این نیست. تمام نسخه‌ها و چاپ‌ها یکسان است.

۲- نمی‌توان به مفاد برخی از روایاتی که در این کتاب نقد و بررسی و تصحیح شده‌اند، در برداشت‌های فقهی، سیاسی، اخلاقی و یا اعتقادی تمسک کرد. به عبارت بهتر، برای فهم روایات لازم است تمام روایات موجود در یک موضوع را دید و سپس به شناخت موضع ائمه نسبت به آن مسائل پرداخت. بنابراین نباید با بررسی یک حدیث با مفاد خاص، آن را به عنوان دیدگاه تمام روایات تلقی کرد.

۳- از آنجا که یکی از راه‌های آشنایی و یادگیری دانش نقد متون، مطالعه نمونه‌ها است تا ذهن بتواند موارد

۱. زندگی‌نامه مختصر این عالم فرهیخته به پیوست آمده است.

مشابه را شناسایی کند، کثرت مثال‌ها در این کتاب می‌تواند به بُعد آموزشی کتاب نیز کمک نماید. از طرف دیگر، نوع نگارش و ادبیات استفاده‌شده در این کتاب نیز بر سهل‌نویسی و آموزشی‌بودن سامان یافته است.

۴- برخی از آسیب‌هایی که می‌تواند در پرداختن به مباحث نقد متن، دامن‌گیر پژوهشگر شود، شناسایی گردیده و با بررسی عملکرد شوشتری به مخاطب ارائه شده است. به عبارت دیگر در این کتاب به جای نقد و بررسی دیدگاه شوشتری درباره یک یا چند حدیث خاص، به نقد و بررسی کارآمدی و کارایی روش‌ها و معیارهای او در حدیث‌شناسی پرداخته شده است.

۵- برای سهولت دستیابی خواننده به بخش شاهد یک مثال، آن بخش با یک خط ممتد در زیر آن مشخص شده است. همچنین در مواردی که نویسنده ناگزیر بوده است بخشی از سند و یا بخشی از متن روایت را به جهت مناسب‌سازی با حجم کتاب کوتاه نماید، همواره کوشش شده است تا این کار خللی در معنای روایت ایجاد نکند و در این موارد با گذاشتن سه نقطه به محل حذف‌ها اشاره شده است.

۶- خواندن این کتاب می‌تواند برای دانشجویان، پژوهشگران، طلاب و علاقه‌مندان تمام رشته‌هایی که به نوعی متن‌محورند، مفید و مؤثر باشد؛ زیرا اصول کلی نقد در تمام این دانش‌ها یکسان است. رشته‌هایی همچون علوم قرآن و حدیث، فقه، حقوق، تاریخ، تاریخ تمدن اسلامی، فلسفه، کلام، زبان و ادبیات فارسی، زبان و ادبیات عربی و غیره می‌توانند از این کتاب الگوهای در بررسی‌های خویش بیابند.

۷- کتاب حاضر بخشی از رساله دکتری این جانب در دانشگاه فردوسی مشهد بوده است که دی‌ماه سال ۱۳۸۹ دفاع شده است. براین اساس لازم است از کسانی که در به‌ثمرنشستن این اثر بیشترین نقش را داشتند، صمیمانه سپاسگزاری نمایم، به‌ویژه آقای دکتر محمدعلی رضایی که راهنمایی و آقایان دکتر سیدکاظم طباطبایی و دکتر حسن نقی‌زاده که مشاوره رساله را برعهده داشتند. همچنین از مسئولان محترم و تمام کارکنان عزیز انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد که با پیگیری و کوشش خویش زمینه چاپ این اثر را فراهم کردند، تشکر می‌کنم.

۸- کتاب حاضر در یک مقدمه درباره نقد متن و چهار فصل تنظیم شده است؛ در فصل اول به گونه‌شناسی آسیب‌دیدگی حدیث پرداخته، در فصل دوم زمینه‌های بروز این آسیب‌ها را کاوش کرده و در فصل سوم روش‌های نقد و تصحیح را عرضه داشته است. فصل چهارم کتاب نیز یکی دیگر از زمینه‌های پژوهش در نقد بیرونی، یعنی تعیین انتساب، زمان، مکان و فضای صدور احادیث را بررسی کرده است.

إِلَهِي فَلَكَ الْحَمْدُ أَبَدًا أَبَدًا دَائِمًا سَرْمَدًا يَزِيدُ وَلَا يَبِيدُ كَمَا تُجِبُ وَ تَرْضَى (فرازی از مناجات شعبانیه)

اردیبهشت ۱۳۹۷ ش؛ مصادف با شعبان‌المعظم ۱۴۳۹ ق